

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Інститут фізичного виховання і спорту

Кафедра педагогіки

Дипломна робота

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Допущено до захисту
Завідувач кафедри педагогіки
доцент Галузяк В. М.

«___» _____ 2013 р.

Студентки 4 курсу, групи А
(напрямок підготовки «Фізичне
виховання»)
Хникіної Людмили
Арнольдівни

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент Каплінський В.В.

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ.....	7
1.1. Моральне виховання школярів як педагогічна проблема.....	7
1.2. Аналіз наукових джерел з проблеми формування моральної культури особистості.....	18 28
1.3. Причини зниження рівня моральної культури школярів в сучасних умовах.....	30
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ.....	36
2.1. Етапи формування моральної культури школярів. Критерії та рівні їх сформованості.....	36 40
2.2. Аналіз стану сформованості моральних якостей школярів як важливої складової моральної культури їх особистості	42
Висновки до другого розділу	47
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	49
3.1. Педагогічні умови формування моральних якостей школярів.....	49
3.2. Організація та аналіз дослідно-експериментальної роботи	60
Висновки до третього розділу	72
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Розвиток освіти України передбачає виховання людини демократичного світогляду, гуманістичної культури особистості, здатної протистояти бездуховності, з повагою ставитися до традицій народів світу, їхніх культурних надбань. На жаль, сьогодні має місце знецінення моральних принципів, зміщення цінностей, одностороння соціальна орієнтація підростаючого покоління на споживання, а не на духовні цінності.

Відомо, що одним із найважливіших у становленні людини є період шкільного життя, коли закладаються основи особистості людини, формуються і закріплюються практично всі властивості та якості її характеру, ставлення до суспільства і самої себе. На це й спрямовані всі шкільні предмети, зокрема фізична культура. Проте, незважаючи на значні можливості, процес фізичного виховання у школі акцентований переважно на розвиток рухових якостей учнів, завдання ж морального виховання часто ігноруються. Від учителя насамперед вимагають високої фізичної підготовленості підопічних, виконання ними встановлених нормативів. До того ж ідеологія фізичного виховання школярів здебільшого перенесена зі спортивної практики з її спрямованістю на вольові аспекти, дух боротьби, суперництва. Все це, звісно, важливо, але неможливо виховати всебічно розвинену особистість поза загальнолюдськими моральними цінностями.

Питанням фізичного виховання у школі були присвячені праці Б. Шиянна, Т. Круцевич, В. Білак, А. Виндюка, С. Ігнатенко, С. Корнієнко, В. Попової, І. Чорнобай та ін. Формування моральної культури особистості досліджували І. Бех, В. Буткевич, Б. Ведмеденко, Т. Гаврилова, А. Зосимовський, Л. Кольберг, Л. Кондрашова, В. Сухомлинський, О. Столяренко, Л. Бурдейна.

Значно менше досліджень присвячено вивченню особливостей морального становлення школярів. Враховуючи практичну значущість

вказаної проблеми та недостатню обґрунтованість шляхів її розв'язання, ми обрали тему власного дослідження: «Формування моральної культури учнів основної школи в процесі фізичного виховання».

Об'єкт дослідження – моральне виховання школярів

Предмет дослідження – виховання моральної культури учнів основної школи в процесі фізичного виховання.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності методики формування моральної культури учнів основної школи в процесі фізичного виховання.

Гіпотеза дослідження. В основу роботи покладено припущення про те, що виховання моральної культури школярів на уроках фізичної культури буде ефективним за таких педагогічних умов:

- цілеспрямоване формування стійкої мотивації школярів до самовдосконалення;
- урахування у виховному процесі психологічних механізмів розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети й гіпотези нашого дослідження визначені такі **завдання**:

1. Уточнити сутність поняття “моральні якості”.
2. Проаналізувати стан розробки даної проблеми у психолого-педагогічній літературі.
3. Визначити критерії та рівні сформованості моральної культури учнів основної школи.
4. Розробити та експериментально перевірити методику виховання моральної культури учнів в процесі фізичного виховання

Теоретичною основою дослідження є положення філософії, психології та педагогіки, зокрема механізми формування готовності особистості до діяльності (М. Дьяченко, Л. Кандибович); мотивація поведінки і формування особистості (В. Асаєв, С. Занюк, А. Маркова); зв'язок потреб, мотивів та емоційно-вольових компонентів (Б. Додонов, О. Леонт'єв); наукові праці, в

яких розкрито своєрідність педагогічної діяльності фахівця (Н. Кузьміна, А. Линенко, В. Сластьонін, Р. Хмелюк); гуманістична концепція морального виховання (Г. Балл, І. Бех, В. Вернадський, О. Вишневський, Г. Костюк, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський); формування моральної свідомості школярів (А. Бойко, О. Богданова, В. Гурін, І. Зязюн, Л. Кольберг, І. Кон, О. Сухомлинська, Н. Щуркова).

Для розв'язання визначених завдань, перевірки висунутої гіпотези використано такі **методи дослідження**:

теоретичні: вивчення, аналіз та узагальнення науково-педагогічної літератури для відбору й осмислення фактичного матеріалу дослідження; систематизації й узагальнення теоретичних питань для обґрунтування педагогічних умов виховання моральної культури школярів на уроках фізичної культури;

емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди, тестування, самооцінка) застосовано з метою встановлення сформованості моральної культури учнів основної школи; педагогічний експеримент, проведений для перевірки ефективності педагогічних умов виховання моральної культури школярів на уроках фізичної культури.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі ЗОШ I-III ступенів м Вінниці Вінницької міської ради. Загалом у дослідженні брало участь 26 учнів 8-го та 9-го класів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що визначено та експериментально перевірено методику виховання моральної культури школярів в процесі фізичного виховання; створено та адаптовано діагностичні методики для визначення рівня сформованості моральної культури учнів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дипломної роботи обговорювалися на звітній студентській науковій конференції у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (квітень, 2013 р.), на V Всеукраїнській студентській

науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт та фізична реабілітація в сучасному суспільстві» (Вінниця, 16-17.04.2013 р.), а також опубліковано у збірнику наукових праць студентів та магістрантів, виданому за матеріалами конференції.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (82 найменування), 5 додатків. Загальний обсяг – 90 сторінок, з них основного тексту – 84 сторінки. Ілюстративний матеріал подано у 1 таблиці та 1 рисунку.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Моральну вихованість особистості становить наявність сукупності сформованих моральної культури особистості, що обумовлюють її поведінку, розкривають ставлення людини до суспільства, праці, людей та самої себе.

Моральні якості – це усталені риси характеру особистості, що визначають її відносини з людьми, характеризують ставлення до себе й довкілля, а також є усвідомленими правилами поведінки в суспільному житті. Наявність сукупності сформованих моральної культури особистості обумовлюють її поведінку, складають її моральну вихованість.

Визначаючими якостями та властивостями моральної особистості є милосердя, здатність до співчуття, співпереживання, альтруїзм, терплячість, доброзичливість, добросердечність, добросусідство, людинолюбство, гуманність, чуйність, культурність, доброчесність і т. д.

2. Виховання моральної культури визначається як спрямованість педагогічної діяльності на розвиток і самоорганізацію школярів, шляхом формування здатності на осмислений і відповідальний вибір поведінки, не переступаючи через загальнолюдські цінності.

Цей процес відбувається двома основними шляхами: учням роз'яснюють моральні норми суспільства та організують їхню діяльність відповідно до цих норм.

3. Шкільний вік є вирішальним етапом формування моральної культури, що зумовлюється глибоким усвідомленням особою нерозривного зв'язку між моральною цінністю вчинку і його мотивами.

Визначається рівень сформованості моральної культури школярів за такими критеріями та їх показниками: *пізнавальний* (обізнаність школярів з моральними поняттями, нормами, правилами; усвідомлення значущості моральних понять, норм, правил для себе); *емоційно-ціннісний* (наявність ціннісних орієнтацій, що визначають ставлення школяра до себе та до інших людей; глибина та сила емоційних переживань у ситуаціях морального вибору; здатність керувати своїм емоційним станом); *поведінковий* (реалізація моральних знань і цінностей у різних видах діяльності; сформованість стійких форм моральної поведінки; самостійність та активність у ситуації морального вибору); *рефлексивний* (прагнення особистості до самовдосконалення, набуття та розвитку моральної культури; здатність оцінювати власні вчинки; адекватність самооцінки).

Вихованість моральної культури школярів характеризується трьома рівнями: низьким, середнім і високим. Підлітки з *низьким рівнем* характеризуються поверховим розумінням моральних норм, проявом байдужого ставлення до себе та до інших людей; неадекватністю емоційних переживань у ситуаціях морального вибору; невмінням реалізовувати моральні знання та цінності у різних видах діяльності. *Середній рівень* притаманний тим школярам, які мають не глибоко усвідомлені моральні поняття, вони не переживають особливих емоцій у ситуаціях морального вибору, в окремих випадках не вміють керувати своїми емоціями, моральні цінності у різних видах діяльності виявляють епізодично. Учні, моральні якості яких сформовані на *високому рівні* виявляють чітко усвідомлені моральні поняття, сильні емоційні переживання у ситуаціях морального

вибору, здатність керувати своїми емоційними станами та реалізовувати у різних видах діяльності моральні знання та цінності.

4. Результати констатувального зрізу показують, що сформованість моральної культури школярів перебуває здебільшого на низькому (45 %) і середньому (40 %) рівнях, високого рівня досягли лише 15 % вихованців. Це засвідчує, що означеній проблемі не приділяється достатньої уваги, а моральні якості опитаними підлітками значною мірою ігноруються.

Причинами недостатнього рівня сформованості моральної культури є те, що засоби масової комунікації пропагують насилля, моральну всюдозволеність, жорстокість, культ споживацтва; у загальноосвітніх школах формуються гуманістичні цінності, але вони носять скоріше декларативний характер; організація виховної роботи здійснюється з орієнтацією на сферу почуттєво-емоційного досвіду, ігноруючи при цьому сферу смислотворчої діяльності свідомості. Джерелом моральних негараздів, девіантної поведінки виступає душевна пустота школярів, яка утворюється за відсутності у позанавчальний час умов для саморозвитку, самовиховання, самоосвіти.

5. Педагогічними умовами виховання моральної культури школярів на уроках фізичної культури є цілеспрямоване формування стійкої мотивації школярів до самовдосконалення та урахування у виховному процесі психологічних механізмів розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Мотиви впливають на поведінку людини та на результат її діяльності. Серед найпоширеніших мотивів особистісної діяльності є когнітивний дисонанс, очікування успіху, страх можливих невдач.

Формування моральної культури учнів у процесі занять фізичною культурою забезпечують психологічні механізми: ідентифікація, наслідування, емоційне обумовлення, мотиваційне опосередкування, конформність, вживання у соціальну роль, редукція когнітивного дисонансу.

6. Аналіз результатів педагогічного експерименту засвідчив, що реалізація обґрунтованих педагогічних умов суттєво стимулює формування

моральної культури учнів шкільного віку. В експериментальній групі, на відміну від контрольної, зменшилась кількість учнів з низьким (на 17 %) та з середнім (на 12 %) рівнями, водночас зросла їх кількість з високим (на 5 %) рівнем.

Отримані результати вказують на ефективність розробленої методики виховання моральної культури школярів на уроках фізичної культури та підтверджують гіпотезу нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьева Т.А. Дискусия как метод развития моральной сознательности студентов / Т.А. Авксентьева НЗ. В. 33, 2010. – С. 54-59.
2. Авксентьева Структура та сутність моральної свідомості особистості / Т.А.Авксентьева НЗ. В. 22. 2008. С.122-127.
3. Аксьонова О. П. Нова фізична культура : система методів навчання // Теорія та методика фізичного виховання / О. П. Аксьонова. – 2011. - № 3. – С. 25-32.
4. Артюшенко А. О. Виховання волі підлітків на заняттях з фізичної культури / О.А. Артюшенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХХПІ, 2003. – № 1. – С. 39–47.
5. Атанов Г. А. Деятельностный поход в обучении / Г.А.Атанов. – Донецк : «ЕАИ-пресс», 2001. – 160 с.
6. Атестація і самоатестація загальноосвітніх шкіл / М. І. Сметанський, В. М. Галузьяк, М. І. Слободянюк, В. І. Шахов. – Вінниця : «Книга-Вега», 2002. – 320 с.
7. Березюк О. С., Вітвицька С. С. Духовно-моральне виховання підлітків : Методичні рекомендації / О. С. Березюк, С. С. Вітвицька. – Житомир, 2002. – 80 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості / І.Д.Бех. –К. : Либідь, 2003. – 277 с.

9. Бех І. Д. Психологічні особливості розвитку моральних властивостей особистості / І. Д. Бех // Радянська школа. – 1987. - №12.
10. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Ученик в структуре личностно ориентированного образования. - Ростов н/Дону, 1997. - С. 6-21.
11. Борышевский М. И. Нравственные убеждения и их формирование у детей / М. И. Борышевский - К. : общество «Знание» Украинской ССР, 1997. - 48 с.
12. Ващенко Т. Г. Діагностика моральних цінностей особистості школярів / Т. Г. Ващенко // Рідна школа. – 1996. - № 2.- с. 24.
13. Выготский Л. С. Развитие высших психологических функций /Л. С. Выготский. – М. : АПН СССР, 1960. –298 с.
14. Гармаев А. Этапы нравственного становления ребенка: Избранные лекции по нравственной психологии / А. Гармаев. – Винница : Континент-ПРИМ, КРОНА, 1999. – 96 с.
15. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко - К.: Либідь, 1997. - 376 с.
16. Готт В. С., Ключарев Г. А. Понятийное мышление и становление единой науки о человеке / В. С. Готт, Г. А. Ключарев // Философские науки. - 1990. - № 8. - С. 18.
17. Занюк С. С. Психологія мотивації / С. С. Занюк. – К. : «Либідь», 2002. – 304 с.
18. Иванова Н. В. Ценностные ориентации // Новые ценности образования: тезаурус для учителей и школьных психологов / Н. В. Иванова. - М., 1995. - 108 с.
19. Ігнатенко С. О. Моральне виховання учнів у процесі фізичного виховання / С. О. Ігнатенко // Матер. V наук.-практ. конф. „Адаптаційні можливості дітей та молоді”. – Одеса : ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2004. – С. 99-101.
20. Ігнатенко С. О. Моральні якості як складова частина моральної вихованості молодших школярів / С. О. Ігнатенко // Науковий вісник

- Південноукраїнського державного педагогічного університету ім.К. Д. Ушинського: Зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Вип. 6-7. – С.88-91.
- 21.Ігнатенко С. О., Ханіна О. С. Морально-психологічна ефективність фізичної культури / С. О. Ігнатенко, О. С. Хахіна // Матер. наук.-практ. конф. “Проблеми реабілітації”. – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2006. – С. 96-98.
- 22.Каплінський В. В. Різновиди педагогічних ситуацій та їх використання на заняттях з дисциплін педагогічного циклу / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 6. — Вінниця, 2002. – С. 177-180.
- 23.Каплінський В. В. Реалізація виховного потенціалу змісту педагогічних дисциплін / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 10. – Вінниця, 2004. – С. 131-135.
- 24.Каплінський В. В. Натяк як прийом підсилення методів виховання / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. – Вип. 16. — Вінниця, 2005. – С. 146-151.
- 25.Каплінський В. В. Використання художніх фільмів у процесі вивчення педагогіки (з досвіду роботи) / В. В. Каплінський // Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів: матеріали III регіональної науково-практичної конференції. – Вінниця, 2006. – С. 35-42.
26. Каплінський В. В. Бар’єри самовиховання / В. В. Каплінський, О. Андрух // Фізична культура, спорт та фізична реабілітація в сучасному суспільстві: зб. наукових праць. – Вінниця, 2009. – С. 61-65.
- 27.Каплінський В. В. Післядія як показник ефективності навчально-виховного процесу / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип. 28. — Вінниця, 2009. – С. 99-108.

28. Каплінський В. В. Навчально-методичні матеріали до державного кваліфікаційного екзамену (освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст»). – В. В. Каплінський. – Вінниця, 2010. – 70с.
29. Каплінський В. В. До проблеми самовиховання старшокласників: цільовий та організаційно діяльнісний етапи / В.В. Каплінський // Наук. зап. ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: педагогіка і психологія. Вип 39. Вінниця, 2013. – С.199-204
30. Карпенчук С. Г. Володіти розумом, почуттям і волею: моральний ідеал і самовдосконалення особистості. / С. Г. Карпенчук // Рідна школа. – 1997. - №5.
31. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 5-е видання, доповнене і перероблене / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2009. – 656 с.
32. Стельмахович М. Г. Виховні цінності традиційної української родини. Цінності освіти і виховання: наук.-метод. збірник за заг. ред. О. В. Сухомлинської та ін./ М. Г. Стельмахович- К.,1997. - с. 129-132.
33. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. О. Сухомлинський - К.: Радянська школа, 1966. -232 с.
34. Татарченко В. Прикладне і оздоровче значення занять фізичною культурою в школі / В. Татарченко. // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 15 (39), травень. – С. 4-6.
35. Годчук О.В. Дискусійний клуб для старшокласників / О.В. Годчук. – К.: Шкільний світ, 2011. – 112 с.
36. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 2-х т. / К. Д. Ушинський- К: Рад. школа, 1983. - Т. 1. -488 с.
37. Ушинський К. Д. Твори: В 6-ти т. - Т.4: Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології/К. Д. Ушинський- К.: Рад. школа, 1954. - 518 с.
38. Хамська Н.Б. Особливості використання притч у моральному вихованні підлітків. / Н.Б. Хамська. наук.зб. Вип. 38. 2012, – С. 109-115.

39. Kaplinsky V. V. Theoretical bases of formation of communicative abilities by means of problem pedagogical situations / V. V. Kaplinsky // Science, Technology and Higher Education: Materials of the II international research and practice conference Vol. II. – April 17th, 2013. – P . 518-521.